

HIRİSTİYAN ŐEY TAN ALGISININ FİMLERDEKİ YANSIMASI: AMERİKA VE AVRUPA SİNEMASI ÖRNEĞİ

Emine BATTAL*

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 04 Kasım 2022, **Kabul Tarihi:** 08 Mart 2023, **Yayın Tarihi:** 31 Mart 2023, **Atıf:** Battal, Emine. "Hıristiyan Şeytan Algısının Filmlerdeki Yansıması: Amerika Ve Avrupa Sineması Örneği". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 23/1 (Mart 2023): 01-27.

<https://doi.org/10.33415/Daad.1199523>

Article Information¹

Article Types: Research Article, **Received:** 04 November 2022, **Accepted:** 08 March 2023, **Published:** 31 March 2023, **Cite as:** Battal, Emine. "The Reflection of Christian Perception of Satan in Films: The Example of American and European Cinema". *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 23/1 (March 2023): 01-27.

<https://doi.org/10.33415/Daad.1199523>

Öz

Sinemanın ilk yıllarından itibaren farklı dinleri ve bu dinlere ait temaları konu edinen, lehte ya da aleyhte yorumlar veya eleştiriler yapan sayısız film yapılmıştır. Söz konusu filmlerde öne çıkan dini temsillerin en önemlilerinden birini Şeytan karakteri oluşturmaktadır. Sinema tarihinde Şeytan ile ilgili çok sayıda film yapılarak beyaz perdeye aktarılmıştır. Bu çalışmanın konusu, söz konusu filmler arasında Hıristiyan geleneğten ilham alanların Şeytan'a dair nasıl bir portre çizdiğini tespit etmektir. Dolayısıyla çalışmanın kapsamı, Hıristiyan inancını ve kültürünü yoğun bir şekilde kullanan Avrupa ve Amerika sinemasında Şeytan'ı somut bir şekilde tasvir eden filmlerle sınırlı tutulmuştur. Kapsama dahil edilen filmlerden hareketle Şeytan ya da Şeytani güçleri konu edinen yapımca ya da yönetmenlerin, Hıristiyan kutsal metinlerinin veya dini geleneğinin hangi yönlerinden ne ölçüde yararlandıklarını ve ilgilerini çeken hususları beyaz perdeye nasıl yansıttıklarını tespit etmek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Sinema, Şeytan, Deccal, Hıristiyanlık, Satanizm, Avrupa, Amerika.

* Dr.Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, emine.battal@erdogan.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6699-4237>

The Reflection of Christian Perception of Satan in Films: The Example of American and European Cinema

Extended Abstract

Since the first years of cinema, countless movies have been made about different religions and their themes that made favorable or unfavorable comments and criticisms. In these films, one of the prominent representations has been the character of Satan. In the history of cinema, the earliest film about the representation of Satan is *La Manoir du Diable*, directed by French director Georges Melies in 1896. From the first example to the present, many films about Satan have been made and transferred to the silver screen.

The subject of this study is to determine how the films inspired by the Christian tradition paint a portrait of Satan. Therefore the scope of this study is limited to films that concretely depict Satan in European and American cinema which use the Christian faith and culture intensively. In this study, it is aimed to determine to what extent the producers or directors, who mention Satan or demonic forces, benefit from the Christian scriptures or religious tradition and how they reflect the issues that attract their attention to the screen.

In this study, in which qualitative research methods are used, on the one hand, an existing situation has been tried to be described, on the other hand, it has been aimed to examine the subject in depth. In this direction, the case study pattern was used. In addition, the films that are the subject of the study were selected in accordance with the homogeneous sampling, one of the purposive sampling methods. In this context, 43 films from European and American cinema, which use the devil motif, Christian belief and culture, have been watched and analyzed. The data obtained from these movies have been analyzed by content analysis technique. In this context, the following themes have been constituted: The Naming of Satan, The Physical Appearance of Satan, Satan's Desire to Have a Son and Its Relationships with Antichrist, The Nature of Satan and Its Effect on Human, Ways to Deal With the Devil and the Exorcism, The Exaltation of Satan and Satanism.

In our country, studies on the use of the Devil motif in cinema films have been emerged later than the West. In our country, when looking at the literature on the use of religious elements in cinema films, it is seen that various studies have been carried out in different disciplines, including the History of Religions. Among these, there are also studies that mention the figure of Satan. Some of these studies have touched on the percept of Satan in a limited way within the framework of the motifs used in horror movies. In others, figure of Satan have evaluated only in one or a few films. However in this study, a larger sample have included. The data obtained within the scope of the sample have been diversified and classified under different headings. In addition to these, it also offers the opportunity to compare the data used between different films. In terms of these aspects, this study differs from its similars in the literature. It is hoped that this study, which aims to contribute to the enrichment of the literature in the field of the History of Religions, will also open the door to new researches with contents such as the representations of the devil or evil forces in other religions such as Judaism, Hinduism, Shintoism apart from Christianity.

As a result, there is a serious diversity in the field of cinema about who Satan is and what he represents. In this diversity Satan stands out as a character who tries to seduce people and divert them from the right path, therefore needs to be constantly fought. As it is known the idea of Satan in Christianity has shaped the life of Western societies as well as individual perceptions of people. For many years, a deep-rooted culture of fear has emerged Western societies which live under the threat of Church, and grapple with the horror of Satan. This situation

has naturally reflected in the cinema, and the idea that the Satan always follow people has formed the basic material of horror films. Thus it can be said that Satan has been generally reflected with his frightening aspect in the mentioned films. However, it should be noted here that when these films are examined it is noticed that Satan doesn't have absolute frightening. Because although Satan is presented as the winner of the struggle in some movies, it can often be seen that he is defeated or even easily defeated.

Keywords: History of Religions, Cinema, Satan, Antichrist, Christianity, Satanism, Europe, America.

Giriş

Tarih boyunca farklı şekillerde ortaya çıkan şeytan imgesi, dünyanın her yerinde kadim geleneklerden modern toplumlara varınca kadar geniş bir kültürel yelpazede kendine yer bulmuştur. Adları ve özellikleri değişse de her inanışta ve dinde kötülük ve aldatmacalarıyla kendinden söz ettiren Şeytan'ın tarihi ve hikayesi başlı başına bir merak uyandırmış, ne olduğu ve neye benzediği öteden beri insanların peşine düştüğü temel sorular arasında yer almıştır. Bu arayış doğrultusunda bazı dini geleneklerde Şeytan, ete kemiğe büründürülerek somut bir şekilde tasvir edilmiştir. Bu geleneklerin başında hiç şüphesiz ki Hıristiyanlık gelmektedir. Hıristiyanlığın egemen olduğu Batı'da konuyla ilgili ortaya konan çalışmaların önemli bir kısmı da doğal olarak Şeytan'a dair somut betimlemeleriyle dikkat çekmektedir.

Şeytan konusu, öncelikle teolojinin en temel meselelerinden birini oluştursa da sadece bu alanla sınırlandırılmaz. Zira teolojinin dışında, resim ve heykel gibi farklı alanlarda da onun izlerine rastlanmaktadır. Örneğin Fransa'nın Orleans kentinin doğusunda bulunan Benoît-sur-Loire'de yer alan St. Benedict Manastırının sütun başlıklarında orijinal Şeytan temsillerinden biri bulunmaktadır. Yine Fra Angelico (öl. 1455), Michelangelo (öl. 1564), Lorenzo Lotto (öl. 1557), William Blake (öl. 1827) gibi çeşitli sanatçıların da eserlerine farklı Şeytan portreler yansıttıkları görülmektedir.¹ Hıristiyan anlayıştan esinlenen bu tür resimler 6. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmaya başlamış, 9. yüzyıldan sonra ise bunların sayısında ve çeşitliğinde hızlı bir artış yaşanmıştır. Şeytan'a dair çalışmaları bulunan Jeffrey Burton Russell söz konusu artışın nedeni olarak o dönemde, azizlerin yaşamları ile ilgili popüler hikâye ve vaazlarda kötülük güçlerine bariz rollerin yüklenmiş olmasını zikretmektedir.²

Teolojiden, popüler dinden ve folklordan oldukça yararlanan

¹ Şeytan'ın resim, mozaik ve heykeller üzerinde temsili konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Luther Link, *Şeytan: Yüzü Olmayan Maske*, çev. Emek Ergün (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2003).

² Jeffrey Burton Russell, *Lucifer: Ortaçağ'da Şeytan*, çev. Ahmet Fethi (Ankara: Panama Yayıncılık, 2018), 180.

edebi metinler de iyi işlenmiş ve etkileyici tasvirler sunmuş, adeta Şeytan'ı canlandırarak gerçek bir şahsiyet haline büründürmüştür. Bu noktada ilk olarak Dante Alighieri (öl. 1321) tarafından yazılan ve dünya edebiyatının önemli başyapıtları arasında yer alan *İlahi Komedyâ* isimli eser zikredilebilir. Dante'nin sırasıyla cehennem, araf ve cennete yaptığı varsayılan yolculukları anlatan bu eserde Şeytan, bir cellat olarak betimlenmiştir. Dante'nin zihninde canlandırdığı cehennemde insanları cezaya çarptıran Tanrı değildir. Bunun yerine cehenneme düşen günahkâr ruhları cezalandırma görevi Şeytan'a yüklenmiştir.³

Şeytan'ın tasvir edildiği bir başka edebi eser, John Milton'un (öl. 1674) *Kayıp Cennet*'idir. Âdem ile Havva'nın cennetten kovuluşunu konu edinen bu eserde Şeytan'a düşmüş, dışlanmış ve arayış içerisinde bir melek olarak atıfta bulunulmuştur. Bir zamanlar zarif ve güzel bir melek olan Şeytan, Tanrı'ya isyan ederek açtığı savaş sonucu sonsuza kadar hüküm süreceği cehenneme düşmüştür. Bu düşüşün ardından üstlendiği ayartıcı ve aldatıcı rol ile Âdem ile Havva'nın da cennetten çıkarılmasına yol açmıştır. Milton'un yeniden yorumlayarak anlattığı bu hikâyede Şeytan, bütünüyle olumsuz karakter olarak yansıtılmamış, bilakis ona haksızlığa isyan eden, mağrur ve karizmatik bir statü verilmiştir.⁴

4 | db

Goethe (öl. 1832) de ünlü eseri *Faust*'ta, Şeytan ve insan arasındaki kadim mücadeleyi Mefistofeles ve Faust karakterleri üzerinden işlemiştir. Söz konusu mücadele kapsamında Şeytan'ın (Mefistofeles) amacı, bilgi açlığıyla kendini öğrenmeye adanmış olan Faust'u yoldan çıkarmaktır. Bu nedenle Şeytan, bir gece Faust'un karşısına çıkarak ona dünya hazlarını vademiş, bunun karşılığında ise ondan sadece ruhunu kendisine teslim etmesini istemiştir. Fakat ikili arasındaki bu anlaşmanın kaybedeni Şeytan olmuştur.⁵ Benzer şekilde *Şeytanın İksirleri*⁶ ve *Şeytanın Gizli Yüzü*⁷ gibi eserlerde de Şeytan'ın ayartıcı ve aldatıcı rolüyle neden olduğu yoldan çıkma deneyimleri keşif ve rahip gibi figürler üzerinden ortaya konulmaktadır. Şeytanın Gizli Yüzü isimli kitapta ayrıca Şeytan'a dair detaylı birtakım tasvirlerle de yer verilmektedir. Bu noktada kitabın bir yerinde Şeytan, “omuzları-

³ Dante, *İlahi Komedyâ/Cehennem*, çev. Feridun Timur (İstanbul: Altın Kitaplar, 2020). Dante'nin *İlahi Komedyâ* isimli eserinin Arap Şair Ebu'l-Alâ el-Maarri tarafından yazılan ve İbnu'l-Karih isimli kişinin kıyamet sonrası cennet ve cehenneme yaptığı yolculuğu konu edinen *Risaletü'l-Gufran*'dan ilham aldığı düşünülür. İbnu'l-Karih, yolculuğu sırasında, cehennemde Şeytanla karşılaşmıştır. Ebu'l-Alâ el-Maarri, *Gufran Risalesi*, çev. Nevzat H. Yanık - Selami Bakırcı (Ankara: TDK Yayınları, 2017), 113 vd.

⁴ John Milton, *Kayıp Cennet*, çev. Enver Günsel (İstanbul: Pegasus Yayıncılık, 2012).

⁵ Goethe, *Faust*, çev. Genç Osman Yavaş (İstanbul: Karbon Kitaplar, 2020).

⁶ E.T.A. Hoffman, *Şeytanın İksirleri*, çev. Zehra Kurttekin (İstanbul: Can Yayınları, 2014).

⁷ Matthew Gregory Lewis, *Şeytanın Gizli Yüzü "The Monk"*, çev. Kayra Kaan Fazlı (İstanbul: Parola Yayınları, 2017).

nın arkasında iki kızıl kanadı olan, saç lüleleri renk renk ateşlerle donanmış, 18 yaşlarında oldukça güzel bir genç⁸ olarak resmedilmektedir. Buna karşın başka bir yerde ise “Cennetten düştüğü zamanki çirkin haliyle, elleri ve ayakları uzun pençelerle zırhlanmış, saçları yılanlardan oluşan birisi”⁹ şeklinde tanımlanmaktadır.

Edebi eserlerin sinemaya referans olmasıyla birlikte Şeytan karakterinin, filmlerde sık sık kendisine yer bulmaya başladığı görülmektedir. Sinemada Şeytan’ın temsili söz konusu olduğunda Fransız yönetmen Georges Melies’in (öl. 1938) filmlerine değinmeden geçmek mümkün değildir. Melies, Lumiere kardeşlerin 1895’te gerçekleştirdikleri ilk film gösteriminden kısa bir süre sonra, 1896 yılından itibaren kısa filmler çekmeye başlamıştır. Melies’in filmlerinde işlediği temalardan biri de Şeytan olmuştur. Öyle ki Melies’in 1896 yılında çekmiş olduğu *La Manoір du Diable* (Şeytanın Şatosu) isimli filmi, sinema tarihinde Şeytan’ın temsili ile ilgili en eski yapım olarak karımıza çıkmaktadır. Melies’in *Le Cabinet de Mephistopheles* (Mephistopheles Laboratuvarı, 1897), *Damnation du Docteur Faust* (Doktor Faust’un Laneti, 1898), *Le Diable au Couvent* (Manastırdaki Şeytan, 1899), *Les Filles du Diable* (Şeytan’ın Kızları, 1903), *Le Chaudron Infernal* (Cehennem Kazanı, 1903), *Les Quatre Cents Farces du Diable* (Şeytan’ın Dört Yüz Oyunu, 1906) ve *Satan en Prison* (Hapisteki Şeytan, 1907) isimli yapımları da yine Şeytan temalı filmlerin erken dönem örnekleri arasında yer almaktadır.¹⁰ Bu ilk örneklerden günümüze kadar Şeytan ile ilgili çok sayıda film yapılarak beyaz perdeye aktarılmıştır.

Söz konusu filmlerden hareketle bu araştırmada, Şeytan ya da şeytani güçleri konu edinen yapımcı ya da yönetmenlerin, Hıristiyan kutsal metinlerinin veya dini geleneğinin hangi yönlerinden ne ölçüde yararlandıklarının ve ilgilerini çeken hususları beyaz perdeye nasıl yansıttıklarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu temel amaç doğrultusunda Şeytan’ın nasıl isimlendirildiği, fiziksel görünüşünün nasıl tasvir edildiği, ne tür bir doğaya sahip olduğu ve insanları hangi yöntemlerle etkilemeyi başardığı, Deccal ile Şeytan arasında nasıl bir ilişkinin kurulduğu, Şeytanla başa çıkma noktasında herhangi bir öneride bulunulup bulunulmadığı ve Şeytan’a olumlu bir güç olarak yer veren filmlerin olup olmadığının tespiti hedeflenmiştir.

Konu ile ilgili filmler incelendiğinde, bunların bir kısmında Şeytan’ın somut bir şekilde tasvir edilmediği ona sadece soyut göndermeler yapıldığı anlaşılmaktadır. Buna dair örnekler, daha ziyade dini

⁸ Lewis, *Şeytanın Gizli Yüzü*, 268.

⁹ Lewis, *Şeytanın Gizli Yüzü*, 358.

¹⁰ Kelly J. Wyman, “Satan in Movies”, *The Continuum Companion to Religion*, ed. William L. Blizek (New York: Continuum, 2009), 301.

bir teması bulunmayan ama iyi ile kötü arasındaki mücadeleyi konu edinen filmlerde bulunabilir. Söz konusu filmlerde Şeytan'a çoğunlukla iyilerle kötüler arasındaki çatışmanın ateşleyicisi olarak atıfta bulunmaktadır. Buna karşın, yukarıda bir kısmını zikrettiğimiz bazı kitaplarda olduğu gibi, başta korku ve gerilim türleri olmak üzere din ve inanışlardan beslenen çeşitli filmlerde ise Şeytan, sadece bir imge olarak değil gerçek bir şahsiyet konumunda resmedilerek açıkça betimlenmektedir. İkinci kategoride yer alan yani dini geleneklerden esinlenen ve Şeytan'ı somut bir şekilde tasvir eden filmler, bu çalışmanın örneğini oluşturmaktadır. Bununla birlikte filmlerdeki Şeytan tasvirlerinin çeşitliliği, konuya ilişkin araştırma yapmanın zorlu tarafını oluşturmaktadır. Bu nedenle çalışmanın kapsamı ayrıca Şeytan'ı soyut bir simge olmaktan çıkararak hayatın içine yerleştiren ve bu çerçevede onu sembolleştirerek sütun başlıklarına, kilise duvarlarına ve benzeri alanlara işleyen, ona bir yüz ve beden kazandıran Hıristiyan gelenekten ilham alan filmlerle sınırlandırılmıştır.

Nitel araştırma tekniklerinin kullanıldığı bu çalışmada mevcut bir durumun betimlenmesi ve bunun üzerinden birtakım değerlendirmelerin yapılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda durum çalışması deseninden yararlanılmıştır.¹¹ Ayrıca çalışmaya konu olan filmler, amaçlı örnekleme yöntemlerinden benzeşik (homojen) örnekleme uygun olarak seçilmiştir.¹² Bu bağlamda araştırma sırasında ilk olarak Şeytan motifini, Hıristiyan inancını ve kültürünü yoğun bir şekilde kullanan, Avrupa ve Amerika sinemasından seçilen 54 filmlik bir liste hazırlanmıştır. Başlangıçta listeye dahil edilen ancak daha sonra ulaşılamadığı için seyredilemeyen *The Temptations of Satan* (Şeytanın Ayartmaları, 1914), *The Black Crook* (Kara Dolandırıcı, 1916), *The Sorrows of Satan* (Şeytanın Acıları, 1926), *Damn Yankees* (Lanetli Yankiler, 1958), *L'Antichristo* (Deccal, 1974), *Devil's Ecstasy* (Şeytanın Coşkusu, 1977), *Oh, God! You Devil* (Aman Tanrım! Seni Şeytan, 1984), *Thank You Satan* (Teşekkürler Şeytan, 1989), *Repossessed* (Şeytan Çıkaran, 1990), *Exorcism* (Şeytan Çıkarma, 2003), *Canes* (Şeytanla Anlaşma, 2006) isimli filmler kapsam dışı bırakılmıştır. Bunların dışında kalan ve aşağıdaki tabloda alfabetik olarak sıralanan, 10'u Avrupa 33'ü Amerika sinemasına ait 43 film izlenerek incelenmeye çalışılmıştır. Söz konusu filmlerden elde edilen veriler içerik analizi tekniği ile çözümlenmiştir. Veriler altı ana başlık altında sınıflandırılarak yorumlanmaya çalışılmıştır. Bu noktada, belirlenen tüm temaların her bir filmde karşılığının bulunmadığını da belirtmek gerekir. Dolayısıyla söz konusu temalar, sadece ilgili bir içerik sunan filmler üzerinden ele alınmıştır.

¹¹ Bilgi için bkz. Ali Yıldırım - Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021), 301-315.

¹² Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 116-118.

Tablo: Konu ile İlgili Seyredilen ve Çalışmanın Kapsamına Dahil Edilen Filmlerin Listesi

Orjinal İsim	Türkçe İsim	Yılı	Ülkesi	Yönetmeni	İMDB Puanı
Alucarda	Alucarda	1977	Meksika	J. L. Moctezuma	6.3
Amityville II: The Possession	Dehşet Sokağı 2: Mülk	1982	ABD	Damiano Damiani	5.5
Angel Heart	Şeytan Çıkmazı	1987	ABD	Alan Parker	7.3
Bedazzled	Şaşkın	1967	İngiltere	Stanley Danon	6.9
Case 39	39. Dosya	2009	ABD, Kanada	Christian Alvart	6.2
Constantine	Constantine	2005	ABD, Almanya	Francis Lawrence	7.0
Deliver Us from Evil	Bizi Kötüden Korum	2014	ABD	Scott Derrickson	6.2
Djävulens Oga	Şeytanın Gözü	1960	İsveç	Ingmar Bergman	7.1
Dominion: Prequel to the Exorcist	--	2005	ABD, İtalya	Paul Schrader	5.2
End of Days	Şeytanın Günü	1999	ABD	Peter Hyams	5.8
Exorcist: The Beginning	Şeytan: Başlangıç	2004	ABD	Renny Harlin	
Faust: Eine Deutsche Volkssage	Faust: Bir Alman Halk Hikayesi	1926	Almanya	F. W. Murnau	8.1
Faust: Love of the Damned	Faust: Lanetlilerin Aşkı	2001	İspanya	Brian Yuzna	4.3
Hellbound: Hellraiser II	Hellbound: Hellraiser 2	1988	Birleşik Krallık	Tony Randel	6.5
Incarinate	Şeytanın Oğlu	2016	ABD	Brad Peyton	5.3
It Follows	Peşimdeki Şeytan	2014	ABD	David R. Mitchell	6.8
L'Inferno	Cehennem	1911	İtalya	G. Liguoro, F. Bertolini, A. Padovan	7.1
Lossessa	--	1974	İtalya	Mario Gariazzo	4.7
La Beaute Du Diable	Şeytanın Güzelliği	1950	Fransa, İtalya	Rene Clair	7.4
Little Nicky	Küçük Nicky	2000	ABD	Steven Brill	5.3
Lost Souls	Kayıp Ruhlar	2000	ABD	Janusz Kaminski	4.8
Night of the Demon	İblis Kurbanları	1957	ABD	Jacques Tourneur	7.5
Prince of Darknes	Karanlıklar Prensi	1987	ABD	John Carpenter	6.7
Rosemary's Baby	Rosemary'nin Bebeği	1968	ABD	Roman Polanski	8.0
Session 9	Son Seans	2001	ABD	Brad Anderson	6.4
Sinister	Lanet	2012	ABD	Scott Derrickson	6.8
Starry Eyes	Şeytanın Gözleri	2014	ABD	K. Kölsch, D. Widmyer	6.0
The Conjuring: The Devil Made Me Do It	Korku Seansı 3: Katil Şeytan	2021	ABD	Michael Chaves	6.3
The Devil and Daniel Webster	Şeytan ve Daniel Webster	1941	ABD	William Dieterle	7.6
The Devil and Max Devlin	Şeytan ve Max Devlin	1981	ABD	Steven H. Stern	5.1
The Devil Inside	İçimdeki Şeytan	2012	ABD	William B. Bell	4.2
The Devil's Advocate	Şeytanın Avukatı	1997	Almanya, ABD	Taylor Hackford	7.5
The Devils	Şeytanlar	1971	İngiltere	Ken Russell	7.8
The Exorcist	Şeytan	1973	ABD	William Friedkin	8.0
The Exorcism of Emily Rose	Şeytan Çarpması	2005	ABD	Scott Derrickson	6.7

The Last Temptation of Christ	Günaha Son Çağrı	1988	ABD, Kanada	Martin Scorsese	7.5
The Mephisto Waltz	Şeytanın İzinde	1971	ABD	Paul Wendkos	6.0
The Ninth Gate	Dokuzuncu Kapı	1999	Fransa, İspanya	Roman Polanski	
The Omen	Kehanet	1976	ABD	Richard Donner	7.5
The Prophecy	Kehanet	1995	ABD	Gregory Widen	6.5
The Rite	Ayin	2011	ABD, İtalya	Michael Hafstrom	6.0
The Witch	Cadı	2015	ABD, Kanada	Robert Eggers	6.9
The Witches of Eastwick	Kasabanın Cadıları	1987	ABD	George Miller	6.6

Sinema filmlerinde dinî unsurların kullanılması ile ilgili ülkemizdeki literatüre bakıldığında, Dinler Tarihi de dahil farklı disiplinlerde çeşitli araştırmaların yapıldığı görülmektedir. Bunlar arasında Şeytan figürünü ele alan çalışmalara da rastlanmaktadır. Söz konusu çalışmaların bir kısmı Şeytan anlayışına korku filmlerinde kullanılan motifler çerçevesinde sınırlı bir şekilde değinmektedir. Diğer bazılarında Şeytan figürü sadece belirli bir ya da birkaç film içerisinde değerlendirilmektedir. Buna karşın bu çalışmada, daha geniş bir örnekleme yer verilmiştir. Örnekleme kapsamında elde edilen veriler çeşitlendirilmiş ve farklı başlıklar altında sınıflandırılmıştır. Bunların yanı sıra kullanılan verilerin farklı filmler arasında mukayese yapma imkanı da sunmaktadır. Söz konusu yönleri itibarıyla bu çalışma, literatürdeki benzerlerinden farklılaşmaktadır. Dinler tarihi alanındaki literatürün zenginleşmesine katkıda bulunmayı hedefleyen bu çalışmanın, Hıristiyanlık dışında Yahudilik, Hinduizm, Şintoizm gibi diğer dinlerdeki Şeytan ya da kötü güçlerle ilgili tasavvurların filmlerdeki temsili gibi içeriklere sahip yeni araştırmalara kapı aralaması da umulmaktadır.

1. Şeytan'ın İsimlendirilmesi

Hemen her kültürde kötülüğün kişileştirilmiş bir formu olarak sunulan Şeytan ile ilgili çeşitli isimlendirmelerin kullanıldığı bilinmektedir. Şeytan, farklı dinlerde çeşitli adlarla anıldığı gibi Hıristiyan geleneğinde de pek çok isme sahiptir. Bu isimlerin başında *İblis* (Satan) yer almaktadır. Düşman anlamına gelen İbranice bir terim olan İblis, Yunancaya hasım anlamındaki *diablos* olarak geçmiş, oradan da Latinceye *diabolus* şeklinde aktarılmıştır. Filmlerin birçoğunun isminde yer alan İngilizce *devil* (şeytan) kelimesi de biçimini bu son kavramdan almaktadır.¹³ Başlangıçta birbiri ile aynı varlığı ifade etmeyen Satan ve Şeytan kelimeleri, sonraki dönemlerde yazılan Hıristiyan tefsirlerinde birbirlerinin yerine kullanılmıştır. İsken-

¹³ Jeffrey Burton Russell, *Şeytan: Antikiteden İkel Hıristiyanlığa Kötülük Algıları*, çev. Elif Çelik (Ankara: Panama Yayıncılık, 2017), 228, 247; Arvind Sharma, "Satan", *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones (Detroit: Thomson Gale, 2005), 12/8124.

deriyeli Yahudilerin Eski Ahit'i Yunancaya aktarırken İblis'i, diabolos olarak tercüme etmesi de buna zemin hazırlamıştır. Bunun yanı sıra Mesih'i günaha teşvik edenden bahsederken Matta ve Luka'nın diabolos, Markos'un ise bunun yerine Aramice bir kavram olan Satanas terimlerini kullanması gibi durumlar da kelimeler arasındaki farkların yok olmasına katkıda bulunmuş, böylece Satan, Satanas, diabolos ve diabolus anlam olarak birbirlerinin yerine kullanılır olmuştur. Böylece Eski ve Yeni Ahit'teki Şeytan, farklı anlamlar taşısa da aynı adı paylaşır hale gelmiştir.¹⁴

Şeytan yerine kullanılan bir başka kavram, sonraları demon şeklinde telaffuz edilen *daimon* ya da *daimoniön*dur. "Tanrularla insanlar arasındaki aracı ruh" şeklindeki anlamın yanı sıra "kötü, hükmeden ruh" manası da taşımaktadır. Ancak Yeni Ahit'te ve ilk Kilise Babalarının çoğu tarafından ikinci anlamı geliştirilmiş, neticede iblisleri, şeytani güçleri ifade etmek için kullanılan terimler arasında yerini almıştır.¹⁵ Bu noktada şunu da ifade etmek gerekir ki demon ismi daha ziyade İblis'in liderliği altında faaliyet yürüten, insanların ruhlarında ikamet eden ve işe yarayan her türlü aracı kullanarak onları sürekli olarak günaha teşvik eden şeytani güçleri ifade etmek için kullanılmaktadır.¹⁶

Şeytan için kullanılan ve İblis ile özdeşleştirilen bir başka isim *Lucifer*dir. Işık getiren anlamına gelen Lucifer, Kutsal Kitap'ta Şeytan'ın adı olarak geçmemektedir. Bununla birlikte İşaya'da geçen "Ey parlak yıldız, seherin oğlu, Göklerden nasıl da düştün!"¹⁷ şeklindeki ifadede Lucifer'e atıfta bulunulduğu düşünülmüştür. Tanrıya isyan etmesi sonucunda Cennetten kovulmuş bir melek olarak görülen Lucifer, zamanla Şeytan'ın öteki adı olarak kullanılır olmuştur. Nitekim Dante de *İlahi Komedya*'da Cehennem'in en altında korkunç bir canavar olarak resmettiği Şeytan'ı, Lucifer olarak isimlendirerek her iki kavramı özdeşleştirme yoluna gitmiştir.¹⁸ Lucifer ve Şeytan arasında böyle bir ilişki kurulmasının temelinde, Şeytan'ın cennetten kovulan bir baş melek oluşu yer almaktadır. Bu baş melek Cennetten kovulmadan önce Lucifer iken düşüşten sonra Şeytan'a dönüşmüştür.¹⁹

Şeytan, Yeni Ahit'te *beelzeboul*, *düşman*, *belial*, *baştan çıkarıcı*, *suçlayıcı*, *kötü varlık*, *bu dünyanın hâkimi* ve *demonların prensi* gibi

¹⁴ Link, *Şeytan: Yüzü Olmayan Maske*, 29, 31.

¹⁵ Link, *Şeytan: Yüzü Olmayan Maske*, 30.

¹⁶ Jeffrey Burton Russell, *İblis: Erken Hıristiyan Geleneği*, çev. Ahmet Fethi (Ankara: Panama Yayıncılık, 2018), 178.

¹⁷ *Kutsal Kitap* (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2003).

¹⁸ Link, *Şeytan: Yüzü Olmayan Maske*, 34.

¹⁹ Harun Işık, "Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'ân'a göre Şeytan", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2018), 50.

başka isimlerle de anılmaktadır.²⁰ Yeni Ahit'in bazı pasajlarında Şeytan aynı zamanda kötü insanların babası ya da prensi olarak nitelendirilmektedir.²¹ Bu nedendir ki kötülük eden insanlar Şeytan'ın takipçileri ya da oğulları olarak adlandırılmaktadır.

Hıristiyan geleneğinde kullanılan bu isimler, “tek bir tane mi yoksa birden fazla mı Şeytan olduğu” konusunda kafa karışıklığını yansıtmaktadır. Ancak her ne kadar zaman zaman Şeytan ile özdeşleştirilseler de söz konusu isimlerin her birinin Şeytan'ın bizatihi kendisini temsil etmediği, bilakis onun farklı tezahürlerine atıfta bulunduğu söylenebilir.²² Dahası Hıristiyan geleneğinin Şeytan ile ilgili ortaya koyduğu veriler, her bir isme ayrı ayrı şahsiyet kazandırıldığına işaret etmektedir. Öyle ki bu varlıklar arasında bir hiyerarşinin dahi kurulduğu gözlemlenebilmektedir. Zira çoğu zaman Lucifer'in, diğerlerine nazaran daha yüksek bir konuma yerleştirildiği görülmektedir.²³

Şeytan için kullanılan bu isimler, doğal olarak onu konu edinen filmlerde de karşımıza çıkmaktadır. Örneğin *Rosemary's Baby* ve *Alucarda* isimli filmlerde Şeytan'dan bahsedilirken sadece bu isim kullanılmış, başka herhangi adlandırmaya yer verilmemiştir. Buna karşın *Bedazzled* isimli filmde Şeytan kendisini tanıtırken “karanlıklar prensi, iblis, boynuzlu” gibi çeşitli sıfatlar kullanılmaktadır. Ayrıca bu filmde İşaya'dan ilhamla yer verilen “seherin oğlu” ifadesiyle Lucifer ismine de atıfta bulunmaktadır. Lucifer ismine ayrıca *Angel Heart*²⁴, *L'Inferno*, *The Ninth Gate*²⁵, *Exorcist: The Beginning* ve *The Exorcism of Emily Rose*²⁶ isimli filmlerde de rastlanmaktadır. *The Exorcism of Emily Rose*'da Şeytan çıkarma ayini esnasında ismi öğrenilmeye çalışılan iblisin “Ben Lucifer'im. Ete kemiğe bürünmüş Şeytan.” şeklinde-

²⁰ Russell, *Şeytan*, 302; Salime Leyla Gürkan, “Şeytan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 19 Şubat 2022).

²¹ İlgili pasajlardan bazıları için bkz. Yuhanna 8/ 44; Elçilerin İşleri 13/ 10; Vahiy 2/ 9, 3/9.

²² Russell, *Şeytan*, 228.

²³ Russell, *Lucifer*, 356.

²⁴ William Hjortsberg'in *Falling Angel* (Düşen Melek) adlı romanının sinema uyarlaması olan *Angel Heart*, 1988 yılında *Şeytan Çıkmazı* adıyla ülkemizde gösterime girmiştir. Kara film ile korku olmak üzere iki ayrı türü aynı potada bir araya getiren film, Hıristiyan sanatına ve dini pratiklerine dair ikonografik temsilleri oldukça yoğun olarak kullanmıştır. Örneğin film boyunca İsa figürü oldukça sık görülmektedir. Bu bağlamda bilhassa Harry karakterinin kaldığı otelin merdivenlerinden çıkarken ona gözlerini ayırmadan bakan kız çocuğunun, hemen ardından gelen sahnedeki ikonografik İsa tablosundan bahsedilebilir. İlgili sahnede kız çocuğunun bakışları Harry'nin girdiği karanlık yoldan çıkamayacağı ve ona acımaktan başka çare kalmadığını gösterir niteliktedir. Bkz. Zeynep Özyay, “Angel Heart Filminin Mitolojik ve İkonografik Göndermeler Üzerinden İncelenmesi”, *Sineblog* (19 Mayıs 2019).

²⁵ Film, 29 Eylül 2000 tarihinde Türkiye'de gösterilmeye başlanmıştır.

²⁶ *The Exorcism of Emily Rose* filmi, *Şeytan Çarpması* ismiyle 2 Aralık 2005 tarihinde Türkiye'de de gösterime girmiştir.

ki ifadesi oldukça dikkat çekicidir. Zira bu ifade, Hıristiyan gelenekte de izlerini bulabileceğimiz üzere, Şeytan'ın sembolik duruşunu devam ettirmekle birlikte somut bir varlık olarak dönüşümünü tamamladığına işaret etmektedir.

Bunların dışında *End of Days*, *Little Nicky*, *Prince of Darkness*²⁷, *The Ninth Gate* filmlerinde karanlıklar prensi; *Helbound: Hellraiser II* ve *The Rite*²⁸ filmlerinde Leviathan; *The Devil Inside*'da²⁹ Cehennem Efendisi anlamında Berith; *The Rite*'da Ba'al ve Beelzebub isimleri ile Şeytan'dan bahsedilmektedir. Görüldüğü üzere sinema filmlerinde Şeytan, Hıristiyan gelenekte kullanılan çeşitli isimlerle boy göstermektedir. Bunun yanı sıra söz konusu isimlerin anlamlarına da uygun bir şekilde insanları ayartarak günaha yönlendiren, kötülüğe dair her ne varsa kendinde barındıran, dolayısıyla da Tanrı'ya ve Tanrı'ya dair her şeye ve herkese düşman olan bir profille karşımıza çıkmaktadır.

2. Şeytan'ın Fiziksel Görünüşü

Hıristiyan gelenekte, teolojinin yanı sıra folklorik ve popüler tanımlamaların da etkisiyle Şeytan yavaş yavaş Deccal, devler, ejderhalar, hayaletler, canavarlar, hayvan şekli alan insanlar ve periler gibi varlıklara doğru evrilmiştir. Buna bağlı olarak Şeytanla ilgili çeşitli fiziksel tasvirler ortaya çıkmıştır. Şeytan neye benzer, nasıl giyinir, ne tür araçlar kullanır, teni ne renktir, onunla nasıl mücadele edilir gibi sorulara cevap mahiyetinde ayrıntılı anlatılar üretilmiş ve bunlara inanılmıştır.³⁰

Hıristiyan geleneğinde Şeytan'ın dış görüntüsü sık sık canavar ya da yarı yaratık yarı insan formunda ve çarpık biçimli bir şekilde tasvir edilmektedir. Bu, Şeytan'ın iç kusurunun dışa yansımaları olarak yorumlanabilir. Bu bağlamda Şeytan tasvirleri Cennetten düştüğünün göstergesi olarak topal, dizleri geriye doğru çıkık, boynuzlu, kanatlı, büyük penisli, kuyruklu ve toynaklı, pençe ayaklı, çıplak, kıl-larla kaplı, çirkin vb özelliklerle öne çıkmaktadır. Kaldı ki 447'deki Toledo Konsili'nde de Şeytan boynuzlu, çatlak toynaklı, eşek kulaklı, pençeli, alev gözlü, büyük dişli, büyük penisli ve kükürt kokulu büyük, siyah bir canavar görünümünde betimlemiştir.³¹ Şeytan'ın bu şekildeki tasvirlerinin filmlerde de kullanıldığı görülmektedir. *Case 39*, *Constantine*, *Faust: Eine Deutsche Volkssage*, *Little Nicky*, *Night of*

²⁷ *Prince of Darkness*'in Türkiye'de vizyona girişi, 1988 yılının Eylül ayında gerçekleşmiştir. Filmin adının Türkçeye çevirisi *Karanlıklar Prensi* şeklindedir.

²⁸ *The Rite* filminin Türkiye'de gösterime giriş tarihi 11 Şubat 2011'dir. *Ayin* adı altında izleyicisiyle buluşturulmuştur.

²⁹ *The Devil Inside*, 20 Ocak 2012 tarihinde Türkiye'de gösterime girmiştir. Film Türkiye'de *İçimdeki Şeytan* adıyla bilinmektedir.

³⁰ Russell, *Lucifer*, 72.

³¹ Russell, *Lucifer*, 90-91.

*the Demon*³², *Prince of Darkness*, *Rosemary's Baby* ve *The Exorcist* söz konusu filmlere örnek olarak verilebilir.

Şeytan ayrıca hayvanlarla da özdeşleştirilmiştir. Maymun, yarasa, ayı, domuz, boğa, deve, kedi, timsah, karga, karaca, köpek, ejderha, kartal, sinek, sivrisinek, keçi, atmaca, sırtlan, leopar, aslan, kaplan, kertenkele, baykuş, horoz, örümcek, akbaba, tilki, kurt, kurbağa gibi çeşitli şekillerde ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında en sık görülenler ise yılan, ejderha, keçi ve köpek olmuştur.³³ Şeytan'ın hayvan formundaki tasvirleri, doğal olarak Hıristiyan geleneğini temel alan filmlere de yansıtılmıştır. Bu bağlamda *Sinister*³⁴, *The Mephisto Waltz*, *The Omen* filmlerinde köpek, *The Rite* filminde kurbağa ve at, *The Prophecy*'de ejderha, *The Witch*'de keçi, *The Last Temptation of Christ*³⁵ filminde ise İsa'yı ayartmaya çalışan kara bir yılan ve aslan temsili ile Şeytana gönderme yapılmıştır. Şeytan ya da şeytani güçlerin aldığı düşünülen bu hayvani biçimleri meleksi saygınlıklarından yoksun bırakıldığının işareti olarak yorumlanmaktadır.³⁶

Bunların yanı sıra sinema filmlerinde Şeytan, bir insan bedeninde karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu filmler incelendiğinde Şeytanın büyük oranda yetişkin bir erkek olarak tasvir edildiği göze çarpmaktadır. *Angel Heart*, *Bedazzled*, *End of Days*, *Faust: Love of the Damned*, *La Beaute Du Diable*, *Little Nicky*, *Sinister*, *Starry Eyes*, *The Devil and Max Devlin*, *The Devil's Advocate*³⁷ ve *The Witches of Eastwick* isimli filmlerde Şeytan bir erkektir. Şeytan bu filmlerin bir kısmında genç, bir kısmında ise yaşlı bir erkek olarak resmedilmektedir. Buna karşın filmlerde nadiren Şeytana kadın olarak atıfta bulunulmaktadır. *The Ninth Gate* ve *The Conjuring: The Devil Made Me Do It* filmlerinde buna dair örnekler bulunabilir. Bunların yanı sıra *The Omen* ve *The Last Temptation of Christ*'i örnekleri arasında zikredilebileceği bazı filmlerde ise Şeytan bir çocuk bedeninde tasvir edilmektedir. Söz konusu tasvirler bir anlamda Şeytan'ın kadın, erkek ya da çocuk ayırt etmeksizin istediği kılığa girebileceği şeklindeki inancın filmlerdeki

³² *Night of the Demon*, Türkiye'de *İblisin Kurbanları* adıyla 7 Ocak 1959 tarihinde gösterime girmiştir.

³³ Bu hayvanların çeşitli özelliklerle ilişkilendirildiği görülmektedir. Örneğin, ayı şehvetin, tilki kurnazlığın, domuz kadınlardaki cinselliğin, kedi kendini beğenmişliğin simgesidir. Bunlara karşın bazı hayvanlar, İsa ile olan ilişkilerinden dolayı Şeytanla özdeşleştirilmekten kurtulmuştur. Bunların başında kuzu yer almaktadır. Zira Tanrı'nın kuzusudur. Bu yüzden Şeytan hiçbir zaman kuzu haline bürünmemiştir (Russell, *Lucifer*, 89).

³⁴

³⁵ Türkçe *Günaha Son Çağrı*, özgün adıyla *The Last Temptation of Christ*, Türkiye'de ilk kez 1989 yılı Nisan ayında 8. İstanbul Film Festivali kapsamında gösterilmiştir.

³⁶ Russell, *Lucifer*, 183.

³⁷ *The Devil's Advocate*, aynı isimli bir romandan uyarlanan 1997 yapımı bir Hollywood filmidir. *Şeytanın Avukatı* adıyla 30 Ocak 1998 tarihinden itibaren Türkiye'de gösterilmeye başlanmıştır.

yansıması olarak önümüzde durmaktadır. Nihayetinde Şeytan, bürünmüş olduğu bedeninin karizmasından, cazibesinden ya da masumiyetinden yararlanmak suretiyle amacına ulaşmaya çalışmaktadır.

Şeytan'ın en temel rengi, Hıristiyan geleneğe uygun olarak genellikle siyahtır. Ya derisi ya giydiği kıyafetler ya da büründüğu hayvan siyah renktedir. Burada Şeytan'ın neden siyah olduğu sorusu sorulabilir. Şeytan'ın siyahlığı, meleklerin saflık ve güzelliklerini temsil eden beyazla tezat oluşturmaktadır. Şeytan'ın siyahlığı ayrıca Tanrı'nın Krallığı'na karşı karanlığın efendisi olarak üstlendiği rolün yanı sıra düşüşünden sonra tutsak edildiği yer altıyla da ilişkilendirilmektedir. Bu bakımdan siyah kötülüğü ve kirlenmeyi temsil etmektedir.³⁸ Bu nedenle Cehennem'in efendisi olan Şeytan da onun yardımcıları da siyahla resmedilmektedir. Şeytan'ın öne çıkan ikinci rengi ise kırmızıdır. Kanı ve ateşı de sembolize eden bu renk Şeytan'ın daha ziyade saç ve sakal rengi olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁹ İlgili filmleri bu açıdan incelediğimizde Şeytan'ın dış görünüşünü yansıtan sahnelerde daha ziyade siyah rengin kullanıldığı görülmektedir. Örneğin *Djavulens Oga*, *Faust: Love of the Damned* ve *The Devil's Advocate* filmlerinde Şeytan siyah takım elbiseyle boy göstermektedir. Buna karşın bazı filmlerde kırmızı renk ile kan, cinsellik ve ateşle ilişkilendirilerek dolaylı yoldan Şeytan'ın varlığına atıfta bulunmaktadır. Öte yandan nadiren de olsa *Prince of Darkness*'da olduğu gibi bazı filmlerde kırmızı, Şeytan'ın derisinin rengi olarak kullanılmaktadır.

3. Şeytan'ın Deccal ile İlişkisi

Hıristiyan teologlar Şeytan'ın bir cinsiyetinin olmadığını savunmaktadır. Ancak geleneğe bakıldığında daha ziyade eril bir Şeytan algısının öne çıktığı, çok nadiren dişi olarak tasavvur edildiği görülmektedir. Şeytan'ın eril olduğu algısı, kadınları ayartarak onlarla cinsel ilişkiye girdiği ve bu ilişkilerden ona hizmet eden çocukların dünyaya geldiği yönündeki düşünceye zemin hazırlamıştır. Kadınların Şeytanla cinsel ilişkide bulunduğu iddiasının kökenleri, mitolojik dönmelere kadar geri götürülebilir. Bununla birlikte Hıristiyanlıkta kadının Şeytanla özdeşleştirilmesi, Eski Ahit'te yer alan, Âdem ile Havva'nın Cennetten çıkarılışı öyküsüne dayanmaktadır. Nitekim bu düşünce Ortaçağ'da Kilisenin meşru bir dogması haline dönüşmüştür. Bu doğrultuda bazı kadınlar Şeytanla anlaşmalar yapan, ruhlarını ona satan, karşılığında ise büyüsel güçler elde ederek toplumdaki kötülüğün aktörü haline gelen kişiler olarak nitelendirilmiştir. Bu durum Şeytan temalı filmlere de konu olmuştur. Bu filmlerde kadın çoğu zaman Şeytan tarafından taciz ve istismar edilen, bedeni

³⁸ Link, *Şeytan: Yüzü Olmayan Maske*, 75; Russell, *Şeytan*, 323.

³⁹ Russell, *Lucifer*, 91.

ele geçirilerek kullanılan bir kurban halinde sunulmaktadır. Örneğin *Rosemary's Baby* isimli filmde Rosemary, uykusundayken Şeytan tarafından tecavüz edilen bir kadın olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzer şekilde *End of Days*'de de Şeytan, doğar doğmaz Tanrı'ya ve Mesih'e karşı çalışmak için seçilen Christine'ni kovalamaktadır. Peki Şeytan neden kadınların peşine düşmektedir? Çünkü Şeytan'ın yeniden doğmak ya da Deccal'i yaratmak için cinsel ilişkiye girme zorunluluğu bulunmaktadır.

Bu noktada Şeytan konulu filmlerdeki Deccal vurgusuna değinilmesi yerinde olacaktır. Dünyanın son günlerinde ortaya çıkacak düşman şeklinde telakki edilen Deccal, Yeni Ahit'in birçok yerinde geçmektedir.⁴⁰ Yuhanna'nın mektuplarında⁴¹ Mesih karşıtı (anti-christ) şeklinde atıfta bulunulan Deccal ile ilgili iki görüş öne çıkmaktadır. Birincisi, sapkınlar ve Yahudiler başta olmak üzere bütün günahkarların Deccal olduğu düşüncesidir. Daha yaygın kabul gören ikinci fikir ise Deccal'in, Tanrı'nın Krallığı'nı engellemeye yönelik son girişimde Lucifer'in büyütüp desteklediği tek birey olacağıdır. Buna göre Deccal, bizzat Şeytan'ın vücut bulması şeklinde anlaşıldığı gibi onun ordularının başındaki kişi ya da oğlu olarak da yorumlanmıştır.⁴²

Şeytanın oğlu nitelendirmesi yapılan Deccal, Hıristiyan geleneğine göre dünyanın sonuna doğru, Mesih İsa'nın ikinci gelişinden önce Şeytan'ın bütün gücüne sahip olarak ortaya çıkacaktır. O zamana kadar Şeytan'ın izinden gidenler, Deccal'in gelişiyile birlikte onun safında yer almaya başlayacaklardır. Böylece hem Şeytan'ın hem de Deccal'in takipçisi konumuna yerleşeceklerdir. Anlaşılacağı üzere gerek aralarındaki yakın ilişkiden gerekse kutsal metinlerdeki muğlaklıklardan dolayı birbirleriyle kaynaştırılan Şeytan ve Deccal'in her ikisi de Tanrı'nın kurtuluş planını engellemeye çalışan kötü güçleri temsil etmektedir. Bu bakımdan Hıristiyan düşüncesinde Şeytan ve Deccal'in işlevlerinin neredeyse ayırt edilemez hale geldiği söylenebilir.⁴³

Bu alandaki sinema filmleri incelendiğinde, Şeytan'ın hep bir oğul edinme çabası içerisinde olduğu görülebilir. Bu çaba, Hıristiyanlığın en temel doktrini olan teslis ile ilişkilendirilebilir. Nitekim Tanrı'nın oğlu İsa figürünün Şeytan'ın oğlu Damien şekline dönüş-

⁴⁰ İlgili pasajlar için bkz. Matta 12/ 28; Luka 11/ 20; Vahiy 12/8, 13/1, 16/13, 20/1-7; II. Selânikliler 2/ 3-12.

⁴¹ 1. Yuhanna 2/18-22, 4/3; 2. Yuhanna 7.

⁴² Russell, *Lucifer*, 141-142; Bernard McGinn, "Antichrist", *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones (Detroit: Thomson Gale, 2005), 1/394-395; Deccal Kavramı ile ilgili olarak ayrıca bkz. Mustafa Bıyık, "Hıristiyan Teolojisinde Deccal ve Yecüc-Mecüc Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11 (2007), 53-79.

⁴³ Russell, *İblis*, 11.

türüldüğü *The Omen* filminde 666 sayısının şeytani üçlemeyi temsil ettiğine değinilmektedir. Filmde, kutsal olanın şeytani karşılığı olarak yer verilen bu teslisin unsurları, “Şeytan, Şeytan’ın oğlu ve sahte peygamber” şeklinde sıralanmaktadır. Şeytan’a ve oğul edinme çabasına gönderme yapan bu sayının filmin çeşitli çeşitli sahnelerine yerleştirildiği görülmektedir. Örneğin Şeytan’ın doğum tarihi ve saati 06.06.2006 sabah 06:00’ya atıfta bulunmaktadır. Yine bazı sahnelerde Şeytan’ın emrinde ve hizmetindeki kişilerin bedenlerinde 666 sayısının belirlediği gösterilmektedir.⁴⁴

Deccal motifini kullanan bir diğer film ise *End of Days*’dir. Bu filmde benzer şekilde Şeytan’ın sayısına gönderme yapılmaktadır. Ancak bu sayı 666 değil, 999 olarak zikredilmekte ve dünyanın sonu ile bağlantısı kurulmaktadır. Dünyanın sonu göndermesi, Şeytan’ın yanı sıra Deccal’e de işaret etmektedir. *The Lost Souls* de Deccal vurgusu ile öne çıkan filmler arasında yer almaktadır. Söz konusu filmde Deccal için “kutsal olmayan ve bu dünyaya sonsuz acılar verecek kapıyı açan” sıfatı kullanılmaktadır. Bunların yanı sıra *The Devil’s Advocate* de yine Deccal’e atıfta bulunulan bir başka film olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu filmlerden hareketle nasıl ki iyilik bir kurtarıcıda, Hıristiyanlık özelinde ifade etmek gerekirse Mesih’te bedenleştiriliyorsa kötülüğün de Deccal’de somutlaştırıldığı söylenebilir. Bu bakımdan Deccal, Mesih’in temsil ettiği kavramların tam karşısında yer alarak olumsuzlukları, ümitsizlikleri ve felaketleri çağrıştırmaktadır. Bu nedenledir ki Hıristiyan toplumunda ilk dönemlerden itibaren rastlanan Deccal algısı, hemen her dönem din adamlarının insanları en fazla uyardığı konular arasında yer almaktadır. Bu bağlamda filmlere de yansıtıldığı üzere Deccal’in kötülüklerine karşı uyarılar yapılmakta, onunla mücadelede güçlü bir iradeye sahip olmanın ve birlikte hareket etmenin önemine dikkat çekilmektedir.

4. Şeytan’ın İnsan Üzerindeki Etkisi

Yeni Ahit’te ve Hıristiyan gelenekte Şeytan daima Tanrı’nın düşmanı şeklinde ortaya çıkmaktadır. Göklerin Kralı’nın karşıtı konumunda bu dünyanın prensi olan Şeytan, Tanrı ile arasındaki çatışmaya bağlı olarak insanoğlunu da düşmanı kabul etmekte ve onu saptırmak için sürekli peşinden gitmektedir.⁴⁵

Hıristiyan bakış açısına göre Şeytan, Tanrı’nınkine zıt bir doğaya sahiptir. Tanrı’nın doğasında doğruluk, sevgi, kutsallık ve benzeri erdemler yer alırken Şeytan yalancılık, kıskırtıcılık, baştan çıkarıcılık, nefret gibi olumsuz özelliklerle tanınmaktadır. Tanrı iyi şeyleri yarat-

⁴⁴ Belgin Mete, *Korku Filmlerinde Kullanılan Hıristiyanlıkla İlgili Dini Öğeler* (Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 56.

⁴⁵ Gerald Messadine, *Şeytanın Genel Tarihi*, çev. Işık Ergüden (İstanbul: Pegasus Yayınları, 2016), 346.

makta fakat Şeytan bunları çarpıtmakta ya da saptırmaktadır.⁴⁶ Sahip olduğu bu özellikler onu, tüm kötülüklerin çirkin bir sembolü haline getirmektedir. Yeni Ahit'e göre Şeytan, günaha kışkırtandır, yalancıdır, ayartıcıdır, katildir; hakikate ve iyiliğe yönelmeyi engeller; büyüçülüğe ve putperestliğe yol açar; fiziksel acı verir ve dahası ölüme neden olur.⁴⁷ Hakikati yıkmaya, erdemi yozlaştırmaya ve güzelliği kirlletmeye çalışan Şeytan, tüm bu olumsuz özellikleriyle Tanrı'nın ve İsa'nın karşısında, onların düşmanı konumundadır. Şeytan aynı zamanda Tanrı'ya ve İsa'ya inanan ve öğretileri doğrultusunda hareket etmeye çalışanların da en önde gelen düşmanıdır. Bu düşmanlık kapsamında Şeytan, insanların Tanrı'nın yolundan gitmelerini engellemek için eline geçen her fırsatı değerlendirmektedir.⁴⁸

Hıristiyanlara göre bütün günahlar Şeytan'ın işidir. Şeytan, Tanrı'ya yabancılaşılmaya neden olan ilk günaha teşvik etmek suretiyle insanlığa ilk darbesini indirmiştir. Bu olayla başlayan dünya serüveninde insanoglu, sürekli Şeytan'ın günaha çağrısına muhatap olmaya devam etmektedir. Şeytan insanları gözetlemekte ve saldırı için uygun zamanı kollamaktadır. Fırsatını yakaladığında da ayartarak günah işlemelerini sağlamak için birliklerini göndermektedir. Her bir günahın işlenmesi, dört aşamada gerçekleşmektedir: i) Şeytan, zihinlere öneriler aşılar, ii) Şeytan tarafından sunulan öneriler insanda bir haz ya da hoşnutluk duygusunu harekete geçirir, iii) Bu duygunun etkisiyle insan arzularına boyun eğer, iv) Akıl yürüterek bir savunma mekanizması geliştirir ve nihayetinde günah işler. Dahası Şeytan, insanın ayartılmakta olduğunu sezmemesi için zihni bulanıklaştırma yoluna giderek günaha teslim olmasını garanti altına almaya çalışır.⁴⁹

Şeytan'ın söz konusu özellikleri, bazı filmlerin de konusunu oluşturmaktadır. Örneğin *Bedazzled*, *Helbound: Helraiser II* ve *The Witches of Eastwick* filmlerinde Şeytan aldatıcı olarak tasvir edilmiştir. *Angel Heart*, *End of Days* ve *The Ninth Gate* isimli filmlerde ayartıcı olarak resmedilmiştir. *The Last Temptation of Christ*'te ise Şeytan'ın her iki özelliğine de atıfta bulunulmuştur. Hıristiyan geleneğinde olduğu gibi söz konusu filmlerde de "şehvet, güç, statü, şöhret ve zenginlik" Şeytan'ın insanı aldatmak ya da ayartmak için kullandığı temel tuzaklar olarak betimlenmektedir. *The Devil's Advocate*'de buna dair örnekler bulmak mümkündür. Filmde John Milton yani Şeytan, avukat Kevin Lomax'ın karşısına çıkararak ona kendi hukuk şirketinde

⁴⁶ Russell, *İblis*, 119.

⁴⁷ Şeytan'ın ayartıcılığı: Markos 4/ 15; Elçilerin İşleri 5/3; I. Korintliler 7/5; I. Timoteus 5/15; II. Timoteus 2/26; I. Petrus 5/8. Günaha kışkırtıcılığı: Matta 4/ 1-11; Markos 1/13; Luka 4/1-3. Yalancılığı: Yuhanna 8/44; Büyüçülüğe ve putperestliğe yol açışı: Elçilerin İşleri 13/10. Fiziksel acı verışı: Luka 13/11-16; II. Korintliler 12/7; Ölüme neden oluşu: İbranilere Mektup 2/14.

⁴⁸ Russell, *Şeytan*, 314.

⁴⁹ Russell, *Lucifer*, 137-138.

çalışmasını teklif etmek için olgunlaşmasını hatta lüks hayatı tadarak kibirlenmesini beklemektedir. Böylece Milton karizmasını güçlendirmekte ve “bak ben güçlüyüm, benim tarafıma geçersen tüm bunlara kavuşacaksın” mesajını vermektedir. Nihayetinde filmin ilgili sahnelerinde Şeytan’ın ya da onun yolunu takip eden insanların, ele geçirmek istedikleri kişilerde deneyeceği ilk şeyin makam, para ve itibar vaat etmek ve bunları tattırmak suretiyle onları avuçlarına almak olduğuna atıfta bulunmaktadır.⁵⁰ Bunun yanı sıra Şeytan’ın insana fiziksel zarar vermesi, hastalık ve ölümlere yol açması durumu da filmlerde işlenmektedir. Örneğin bu inanç, *Incarnate*⁵¹ isimli filmde bir çocuğun bedeninden seslenen Şeytan’ın ağzından dökülen şu ifadelerle yansıtılmaktadır: “Bazıları bana kül der. Diğerleri de veba.” Benzer şekilde *Amityville II: The Possession*, *The Conjuring: The Devil Made Me Do It*, *The Devil Inside*, *The Exorcist*, *The Exorcist of Emily Rose* ve *Lost Souls* filmlerinde yine hastalık ve ölümler, Şeytan’ın zarar verme isteğinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şeytan’ın insan üzerindeki etkisi söz konusu olduğunda değinilmesi gereken bir başka konu, ruhunu Şeytan’a satma meselesidir. Hıristiyan geleneği, Şeytan’ın İsa’ya inananları kendisiyle bir anlaşma yapmaya zorladığı ve ruhlarını satın almaya çalıştığı yönündeki hikâyelerin çokluğuyla dikkat çekmektedir. Bu anlatılar çeşitli dönemlerde, dini vaazların yanı sıra edebiyat, tiyatro ve sinema gibi sanat dallarında da gözde bir tema olmuştur. Söz konusu hikâyelerden biri, uzun yıllar boyunca hemen her Avrupa dilinde yüzlerce kez tekrarlanan ve modern edebiyattaki Faust karakterine kaynaklık eden Theophilus efsanesidir. Hikâyeye göre Küçük Asyalı bir rahip olan Theophilus, kendisine teklif edilen piskoposluk görevini reddetmiştir. Fakat Theophilus, yeni piskoposun kendisini görevinden ve saygınlığından mahrum bırakmaya çalışması karşısında öfkeye kapılarak hem nüfuzunu yeniden kazanma hem de piskopostan intikamını alma arayışı içerisine girmiştir. Bu doğrultuda Yahudi bir büyücüden yardım istemiştir. Büyücü ona Şeytan’ın kendisine yardım edebileceğini söylemiştir. Nitekim Theophilus, bir gece vakti büyücüyle birlikte ıssız bir yere gitmiş ve orada Şeytanla görüşmüştür. Theophilus, Şeytan’a isteğini anlatarak kaybettiklerini geri alma karşılığında kendisinin hizmetkarı olmayı kabul ettiğini bildirmiştir. Bu bağlamda Lucifer’e sadakat yemini ederek Tanrı’ya olan bağlılığından vazgeçmiştir. Dahası Theophilus resmi bir anlaşma da imzalamış ve boyun eğme işareti olarak Şeytan’ı öpüp belgeyi ona teslim etmiştir. Bu anlaşma sonrası Theophilus, isteklerine

⁵⁰ “The Devil’s Advocate (1997) - Şeytanın Avukatı Film Analizi”, *Filmanalizi* (02 Eylül 2019).

⁵¹ *Incarnate* filmi, Türkiye’de 30 Aralık 2016 tarihinde vizyona girmiştir. Türkiye’deki izleyicisiyle *Şeytanın Oğlu* adıyla buluşturulan film, az sayıda sinema salonunda gösterilmiştir.

kavuşmuştur. Sonunda Şeytan'ın ruhu isteme zamanı gelmiş, işkence etmek ve cehenneme sürüklemek üzere yardımcılarını Theophilus'a göndermiştir. Bu durumdan dehşete kapılan Theophilus, günahından pişmanlık duyarak Meryem Ana'nın merhametine sığınmıştır. Meryem Ana'nın aracılığıyla Theophilus Tanrı tarafından affedilmiş ve böylece Şeytan yenilgiye uğratılmıştır.⁵²

Hıristiyan geleneğinde yer alan bu tür anlatılar, sinema filmlerine de ilham kaynağı olmuştur. Şeytan'ı konu edinen filmlerde sık sık ruhunu Şeytan'a satma temasının işlendiği görülmektedir. *Angel Heart*, *Faust: Eine Deutsche Volksage*, *Faust: Love of the Damned*, *La Beauté Du Diable*, *The Devil and Daniel Webster*, *The Devil and Max Devlin*, *The Devil's Advocate*, *The Mephisto Waltz* ve *The Prophecy* isimli filmler ruhunu Şeytan'a satma konusunun işlendiği filmlerin örnekleri arasında yer almaktadır. Filmlere de yansıyan yönüyle Şeytan'ın ruhları üzerine insanların anlaşma yapması, Tanrı'yı taklit ettiği izlenimi uyandırmaktadır. Aksi yönde rivayetler olmakla birlikte, çoğu zaman kanla da imzalanan bu anlaşmadan geri dönüşün olmadığı düşünülmektedir. Tüm çabalarına rağmen ruhları satın almayı başaramaması durumunda Şeytanın, insanların bedenlerini zorla ele geçirmeye çalışacağına inanılmaktadır. Üstelik ele geçirilmeye çalışılan kişinin kötülüğe meyilli olması da gerekmemektedir.

18 | db

Bu noktada bir hususa daha işaret etmekte yarar var. Filmlere de konu olan bu hikâyeler, Hıristiyan geleneğine Şeytanla anlaşmanın büyük günahkarların, özellikle de sapkınların bir işareti olduğu düşüncesini yerleştirmiştir. Bu yaklaşım cadı suçlamalarına ciddi katkılar sağlayacak bir altyapı da hazırlamıştır. Nitekim cadı avlarının revaçta olduğu dönemlerde sözde Şeytanla yapılan anlaşmaları gösterdiği iddia edilen belgeler, büyücülük ve cadılıkla suçlanan kişilere karşı mahkemelere sunulmuştur.⁵³

5. Şeytanla Başa Çıkma Yolları ve Şeytan Kovma

Şeytan'ın Tanrı'nın kurtuluş planını engellemek için en çok başvurduğu araçlardan biri, insanın ele geçirilmesidir. Bu görevin daha ziyade Şeytan'ın hizmetkarları konumundaki kötü ruhlar (demonlar) tarafından yerine getirildiğine inanılmaktadır. Bununla birlikte Yuhanna İncilinde, insanların bizzat Şeytan'ın kendisi tarafından ele geçirildiği ifade edilmektedir.⁵⁴ Şeytani güçler tarafından ele geçirilen insanlar, genellikle korkunç hastalıklar ve delilik gibi durumlara maruz kalmaktadır. İnsanların bu tür durumlardan kurtulabilmesi için bunlara yol açan şeytanların bedenlerinden çıkma-

⁵² Moshe Lazar, "Theophilus: Servant of Two Masters", *Modern Language Notes* 87/6 (1972), 31-50.

⁵³ Russell, *Lucifer*, 109-111.

⁵⁴ Yuhanna 6/70-71; 8/44; 13/22, 27.

rılması şarttır.⁵⁵ Şeytan ve onun sürü halinde dolaşan yardımcılarının insanları ele geçirme faaliyetlerine karşı Hıristiyanlar, korunmak için Tanrı'nın oğlu İsa'ya sığınmaktadır. İsa'ya iman etmek, Şeytan'a karşı koymanın en iyi ve kesin yolu olarak kabul edilmektedir. Bu nedendir ki Hıristiyanlar, Şeytani güçleri bozguna uğratmak için İsa'nın adını ve haç işaretini kullanmaktadır. Bununla birlikte İsa'nın korumasına mazhar olmanın en temel hatta tek zorunlu yolu, vaftiz olarak görülmektedir. Sonrasında da iyi bir yaşam sürmek suretiyle Şeytan'ın bütünüyle mağlup edilebileceğine inanılmaktadır.⁵⁶ Hatta yeri geldiğinde ölüm döşeğindeki bir itirafın bile Şeytan'ı bozguna uğratabileceği düşünülmektedir.⁵⁷

Yeni Ahit'e göre Şeytan'ın insanların ruhlarını ve bedenlerini ele geçirme gücüne karşın İsa Mesih'e ve onun öğrencilerine Şeytan'ı kontrol altına alma ve kovma kuvveti verilmiştir.⁵⁸ Yeni Ahit'te yer alan Şeytan çıkarma olaylarına yönelik ifadeler, Hıristiyanlıkta Şeytan çıkarma (exorcism) geleneğinin oluşmasını sağlamıştır. Roma Katolik Kilisesi'nde Şeytan kovma, üçüncü yüzyıldan başlayarak 1972 yılına kadar vaftiz sakramentinin önemli bir parçasını oluşturmuştur. Şeytan çıkarma uygulamasının vaftiz ile bir arada yürütülmesinin temelinde, Hıristiyan cemaate katılacak kişinin o ana kadar etkisi altında kaldığı Şeytan'dan arındırılmasının zorunlu olduğu varsayımı yatmaktadır. Neticede Roma Katolik Kilisesi, ilk dönemlerden itibaren resmi olarak Şeytan kovucular görevlendirmiştir. Bununla birlikte kısa süre içerisinde bu görev, papazlar tarafından üstlenilmeye başlanmıştır. Bunun üzerine 1972 yılında Papa VI. Paul, resmi Şeytan kovucuların görevine son verildiğini ilan etmiştir. Papa, buna karşın ulusal piskoposluk konsillerinin, söz konusu unvana sahip fakat işlevi olmayan papazlıklar kurabileceklerini belirtmiştir.⁵⁹

Vaftiz dışında hiçbir zaman toplu ayinlerin parçası olmayan Şeytan kovma, İsa'ya dolaylı bir yakarış içermektedir. Kaldı ki Şeytan çıkarmakla görevli rahiplerin hatta azizlerin bile kendi güçleriyle değil, ancak İsa'nın onlara bahsettiği kuvvetle kötü ruhları kovabildiklerine inanılmaktadır. Kötü ruhların ya da şeytani güçlerin savuşturulmasında Hıristiyanlığın işaretleri ve simgeler, kullanılmaktadır. Haç ya da haç işareti, kutsanmış su, İsa'nın ismi, ayinler, İncil'den pasajlar, kutsal yağ ve kilise çanları bunlar arasındadır.⁶⁰

⁵⁵ Mehmet Aydın, *İlahi Dinlerde Şeytan İnancı ve Anlayışı* (Konya: Palet Yayınları, 2018), 63.

⁵⁶ Russell, *İblis*, 127, 135.

⁵⁷ Russell, *Lucifer*, 99.

⁵⁸ Luka 4/33-35; Matta 10/1.

⁵⁹ Russell, *Lucifer*, 172.

⁶⁰ Russell, *Lucifer*, 174; Francis Young, *A History of Exorcism in Catholic Christianity* (Cambridge: Palgrave Macmillan, 2016), 28.

Şeytan kovma ayinlerinin önemli bölümlerinden biri, Şeytan'ın içerisine yerleştiği bedenden çıkması için azarlanmasıdır. Bu bağlamda kullanılan yaygın kalıbın, "Haydi lanetli Şeytan, defol" şeklinde olduğu söylenebilir. Bununla birlikte çok daha etkili ifadelerin kullanıldığına dair örnekler de mevcuttur. Bu noktada Galya'daki bir toplu ayinde zikredilen şu ifadelere bakılabilir:

Sana diyorum lanet ve en kirli ruh, kötülüğün nedeni, suçların özü, günahların kökeni, hilekarlıktan, zinadan ve cinayetten zevk alan sana! İsa adına uyarıyorum seni, hangi bedende gizleniyorsan çık ortaya, işgal ettiğin ve manevi kamçılarla, görünmez eziyetlerle seni çıkarmaya çalıştığımız bedenden kaç...Her nerede yattıysan pusuya defol, defol ve Tanrı'ya adanmış bedenlere bir daha asla bakma; Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına, bu bedenler sana sonsuza kadar yasak olsun.⁶¹

Hıristiyan geleneğinde Şeytanla mücadelenin önemli yollarından biri olarak karşımıza çıkan bu uygulamanın, sinema filmlerinde de geniş bir yer tuttuğu görülmektedir. Örneğin *Lossessa* isimli filmde iki sahnede Şeytan çıkarma ayinine atıfta bulunmaktadır. Bu sahnelerin ilkinde boynunda haç ve elinde Kutsal Kitap olan rahip, Şeytan'ın etkisi altındaki kızın (Daniela) kaldığı odaya girer. Kutsal nesnelere karşısında Şeytan deliye döner. Şeytan, kutsal nesnelere karşı olan öfkesini kızın davranışları üzerinden gösterir. İkinci Şeytan kovma sahnesinde, söz konusu kız, kovma ayinini gerçekleştiren rahibe saldırır. Dahası Şeytan'ın telkinleri doğrultusunda rahibi baştan çıkarmaya çalışır.

Şeytan kovma ile ilgili detaylı sahnelere yer veren bir başka film *The Devil Inside*'dir. Belgesel türü bir yapım olan bu film, iki rahip ile bir rahibenin ölümüyle sonuçlanmış bir Şeytan çıkarma ayinine ait görüntülerle başlamaktadır. Filmin devamında, Şeytan tarafından ele geçirilen kişilere ait çeşitli görüntülerin yanı sıra ele geçirme vakası olarak değerlendirilebilecek durumlar üzerinden Şeytan kovma ile ilgili yoğun bir bilgi aktarımı bulunmaktadır.

Şeytan kovma, gerçek olaylardan esinlenilerek hazırlanan *The Rite* isimli filmin de odak noktasında yer almaktadır. Söz konusu filmde konu, Vatikan'daki "Şeytan Çıkarma Programı"na katılan Peder Michael Kovak'ın başından geçenler üzerinden ele alınmaktadır. Filmde hem hamile bir kadın hem de Michael Kovak'a deneyimlerini aktaran Peder Lucas için yapılan ayinler esnasında, Şeytan gücünü kaybetmemek ve yenilgiye uğramamak için başta şehvet olmak üzere çeşitli araçlarla rahipleri ayartmaya ve dolayısıyla onların inancını

⁶¹ Russell, *Lucifer*, 175; J.M. Neale - G.H. Forbes, *The Ancient Liturgies of the Gallican Church* (Londra, 1855), 160-161.

almaya çalışmaktadır. Yine gerek *The Rite* filminde gerekse Şeytan çıkarma temalı diğer filmlerde göze çarpan ve Şeytan kovma ritüellerinin önemli bir parçasını oluşturan husus, bedeni ele geçiren karanlık gücün isminin öğrenilmeye çalışılmasıdır. Bu sahnelerde, kişiye musallat olan Şeytan'ın adının öğrenilmesinin artık ona hükmedilebileceği ve ele geçirdiği bedenden kovulabileceği yönündeki algı yansıtılmaktadır.

Bunların yanı sıra *Amityville II: The Possession*, *Constantine*, *Deliver Us From Evil*, *Exorcist: The Beginning*, *Incarinate*, *Lost Souls*, *The Devils*, *The Exorcist*⁶² ve *The Exorcism of Emily Rose* isimli filmler de yine Şeytan kovma ile ilgili filmler arasındadır. Şeytan kovma temalı filmler bir bütün halinde incelendiğinde, Şeytan'ı çıkarma gücünün genelde dine verildiği daha özelde ise Katolik Kilisesine verildiği görülmektedir.⁶³ *End of Days*'de inancını kaybetmiş biri olarak gösterilen Jericho'nun, filmin sonunda Şeytanla olan mücadelesini bir Kilise'nin içerisinde kazanması, bu noktadaki en çarpıcı sahnelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Görüldüğü üzere Şeytanla bireysel ve inançlı bir mücadele vurgusu ön plana çıkarılmaktadır. *The Prophecy* filminde bu, kelimelere de dökülmüştür: "Karanlık ruhlar, inanç karşısında kaybeder."

Şeytanla mücadelede bireysel olarak inançlı olmanın, inancı korumanın gücüne dikkat çekilmekle birlikte, söz konusu filmlerde ayrıca Şeytan çıkarma ayinleri için mutlaka dışardan bir desteğe ihtiyaç duyulduğu da işlenmektedir. Bu destek, Şeytan kovma yetkisine sahip din görevlilerinden alınmaktadır. Zira Şeytan kovma görevi verilen kişi, Tanrının safındadır. Bir diğer ifadeyle Şeytan kovma bilgisi ve gücüne sahip bir Katolik papaz, bir nevi Mesih gibi gösterilmektedir.

Burada son olarak Şeytan çıkarma ayini dışında, Şeytanla başa çıkmanın diğer yollarını keşfetmeyi konu edinen başka filmlere de

⁶² 1973 yapımı *The Exorcist* filminin Türkiye'de gösterime giriş tarihi 9 Mart 1981'dir. Ancak film, söz konusu tarihten önce, 1974 yılında *Şeytan* adı altında Türkçeye uyarlanmıştır. Yönetmenliğini Metin Erksan'ın yaptığı *Şeytan*'ın yanı sıra Türk sinemasında, Hıristiyan kaynaklı korkulardan yola çıkılarak çekilen başka filmler de bulunmaktadır. *Drakula İstanbul'da* (1953) ve *Karanlık Sular* (1993) bunların örnekleri olarak zikredilebilir.

⁶³ *Deliver Us From Evil* (Bizi Kötüden Korum) filmine ilişkin değerlendirmesinde Burç Karabulut, Hollywood'un bazı filmleri aracılığıyla inanç koruyucusu işlevi gördüğünü, dolayısıyla Vatikan ve Katolik Kilisesi için bir kurtarıcı rolü üstlendiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda şunları yazmaktadır: "Hollywood'un Vatikan için bir kurtarıcı olarak görev yaptığı söylenebilir. Propaganda makinesinin çarklarının çok güçlü bir biçimde döndüğü Bizi Kötüden Korum, klasik bir anlatıyla dini korkularımızı gerçeğe dönüştürüp bizi dine kazandırmaya çalışıyor... Daha önce de birçok kez Vatikan'dan esinlenen Hollywood, doğal olarak kan kardeşi Vatikan'ı ipten almaya devam ediyor." Bkz. Burç Karabulut, "Deliver Us From Evil (2014): Baba, Oğul ve Kutsal Hollywood", *Cinirituel* (31 Ağustos 2014).

atıfta bulunulabilir. *Angel Heart*, *Faust: Eine Deutsche Volkssage*, *Faust: Love of the Damned*, *La Beaute Du Diable*, *The Devil and Daniel Webster*, *The Devil and Max Devlin* ve *The Devil's Advocate* bunlar arasında zikredilebilir. Bu noktada söz konusu filmlerde, Hıristiyanlığın Şeytan'a yönelik eleştirilerinin işlendiğine de işaret etmek gerekmektedir. Zira Şeytanla mücadele stratejilerinin çoğu zaman bu eleştiriler üzerine inşa edildiği görülmektedir. Öte yandan aynı filmlerde inanç sistemlerinin eleştirileri karşısında Şeytan'ın kendisini nasıl savunduğuna dair sahnelere de rastlanmaktadır.

6. Şeytan'ın Yüceltilişi ve Satanizm

Şeytan ile ilgili filmler incelendiğinde bunların büyük çoğunluğunun Şeytan'ın ürkütücülüğünü ön plana çıkardığı görülmektedir. Bununla birlikte Şeytan'ı gülünç ya da önemsiz olarak tanıtan filmlere de rastlanmaktadır. Dante'nin *İlahi Komedya'sı* gibi bazı edebi metinlerde de görülen bu durum, modern filmlere de aktarılmış ve Şeytan alay konusu haline getirilmiştir. İlahi Komedya'dan ilham alan *L'Inferno* ile Faust hikâyesinin yeniden aktarımı olarak değerlendirilen *Bedazzled* bu tür filmlerin başta gelen örneklerini oluşturmaktadır. Benzer şekilde *The Prophecy* filminde de Şeytan'ın sempatik bir tasvirine yer verildiği söylenebilir. Zira söz konusu filmde baş melek Cebrael, Tanrı'nın gücünü yerle bir etmeye çalışırken Şeytan onu durdurmak istemektedir. Bu durum izleyicinin Şeytan'a sempati duymasına yol açabilmektedir. Tam bu noktada filmlerin insanların düşüncelerini, inançlarını ve bakış açılarını değiştirmeyi; yeni bilgilerin doğru telakki edilmesinin yanı sıra yayılmasını da sağlayan bilinçaltı mesajlar taşıyabildiğini hatırlatmakta yarar var. Ses, görsel ya da eylemin uyarısı ile üretilen bilinçaltı bilgi, söz konusu uyarana maruz kalan kişileri, istenilen doğrultuda düşünmeye ve davranmaya uygun hale getirebilmektedir.⁶⁴ Buradan hareketle *The Prophecy*, *Rosemary's Baby* gibi örneklerinde görülebileceği üzere bazı filmlerin, bilinçaltına hitap ederek insanların Şeytan olumsuz tasavvurlarının değiştirilmesine hizmet ettiği söylenebilir.

Bunun ötesinde bazı filmlerde Şeytan tapınılması gereken olumlu ve olağanüstü bir güç olarak resmedilmektedir. Bu bakımdan söz konusu filmlerin, Satanizm ile ilgili unsurlardan referans aldığı düşünülebilir. Bilindiği üzere Satanizm tabiri, 19. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan, Şeytanı yüceltip ona tapan ve onun için ritüeller düzenleyen, özelde Hıristiyanlığa genelde ise tüm geleneksel dini inanç ve uygulamalara karşı tepki olarak kurulan akımları ifade etmek için kullanılmaktadır.⁶⁵ Kökenlerine dair çeşitli tartışmalar

⁶⁴ Yağmur Küçükbezirci, "Bilinçaltı Mesaj Gönderme Teknikleri ve Bilinçaltı Mesajların Topluma Etkileri", *Turkish Studies* 8/9 (2013), 1884.

⁶⁵ Yasin İpek, *Satanizm ve Türkiye'de Satanistler* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2021), 44-45.

olmakla birlikte 1966 yılının Satanizm için bir dönüm noktası olduğu söylenebilir. Zira bu tarihte Anton Szandor Lavey'in *The Church of Satan* (Şeytan Kilisesi) isimli grubu kurmasıyla birlikte Satanizm resmi bir yapı halini almıştır.⁶⁶

Her inanç sisteminde olduğu gibi satanizmde de bazı kavramlara özel anlamlar yüklenmiş ya da geleneksel anlayışın dışında yeni yorumlar getirilmiştir. Bu kavramların başında Şeytan yer almaktadır. LaVey'in öncülüğündeki Modern Satanizm, geleneksel Hristiyanlığın Şeytan'ın insanları yoldan çıkardığı, tüm kötülüklerin ve ahlaksızlığın kaynağında yer aldığı ve onun peşinden gidenlerin cehennemde sonsuz azaba çarptırılacağı yönündeki söylemlerini uydurulmuş hikâyeler olarak nitelendirmektedir. Nitekim satanist gruplardan biri olan ve Şeytan'ı düşmüş bir melek değil, bilimin veya dinin açıklama kapasitesinin sınırlarını aşan doğadaki gizli bir güç olarak tanımlayan modern Sethçiler'e,⁶⁷ göre, İblis'in kötü olduğu düşüncesi çağlar boyunca Şeytan aleyhinde konuşanlar tarafından uydurulmuş bir yalandır.⁶⁸

Satanizmle ilişkilendirilen bazı olayların meydana gelmesi, söz konusu akımın isminin duyulmasına ve gündemde kalmasına neden olmuştur. Örneğin 1969 yılında *Hell's Angle* (Cehennem Melekleri) isimli bir grup, ünlü rock topluluğu *Rolling Stone*'un konserinde *Sympathy for the Devil* (Şeytana Sempati) isimli şarkıyı dinlerken kendilerinden geçmiş ve orada bulunan 18 yaşındaki bir genci öldürmüştür.⁶⁹ Aynı yılın Ağustos ayında, Charles Manson⁷⁰ tarafından kurulan ve satanist bir yapılanma olduğu iddia edilen *Manson Family* (Manson Ailesi) isimli grup üyeleri, iki ayrı gecede *Rosemary's Baby* filminin yönetmeni Roman Polanski'nin eşi ve aynı zamanda hamile olan oyuncu Sharon Tate'in de aralarında yer aldığı 7 kişiyi öldürmüştür.⁷¹ Yaşanan bu ve benzeri olaylar, çeşitli çevrelerin ilgisini Satanizm üzerine çekmiştir. Bu noktada şunu da ifade etmek gerekir ki söz konusu türden olaylar, bazı kişi ve grupların benimsediği satanizm ve takipçilerine karşı toplumda büyük bir tedirginlik ve nefretin

⁶⁶ İpek, *Satanizm ve Türkiye'de Satanistler*, 79; Ahmet Güç, *Satanizm* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2002), 138-142.

⁶⁷ Seth Tapınağı, Anton Szander LaVey'in kurduğu Şeytan Kilisesi'nden 1975 yılında ayrılan bir grup tarafından oluşturulmuştur.

⁶⁸ Jeffrey Burton Russell, *Mephistopheles: Modern Dünyada Şeytan*, çev. Elif Çelik (Ankara: Panama Yayıncılık, 2019), 397.

⁶⁹ Danny Bias, *Freedom Form the World of Satanism & Power of Satan* (Morrisville: Lulu Enterprices, 2006), 4.

⁷⁰ Charles Manson kendisinin çift karakterli olduğunu ve sahip olduğu bu kişiliklerden birinin İsa'ya diğerini ise Şeytan'a ait olduğunu iddia etmiştir. Bkz. Russell, *Mephistopheles*, 386-387.

⁷¹ Andrew J. Atchison - Kathleen M. Heide, "Charles Manson and the Family: The Application of Sociological Theories to Multiple Murder", *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 55/5 (2011), 777-778.

oluşmasına yol açmıştır.⁷²

Satanizme karşı oluşan bu canlı ilgi, sinema sektörü tarafından da beslenmiştir. Bu noktada değinilmesi gereken ilk film hiç şüphesiz ki *Rosemary's Baby*'dir. Zira *Rosemary's Baby*, Satanizmi konu edinmesinin yanı sıra doğrudan Anton S. LaVey'in danışmanlığında çekilmiş olması yönüyle benzerlerinden ayrılmakta ve önemli bir konuma yerleşmektedir. Bu filmde Rosemary'nin Satanist komşularından etkilenişi, bir gece Şeytan'ın tecavüzüne uğrayışı ve hamile kalışı, Şeytan'ın oğlunu dünyaya getirişi gibi konular izleyiciye aktarılmaktadır. Söz konusu film Hıristiyan inançlarına yönelik eleştirel bir tutum da sergilemektedir. Örneğin Rosemary'nin Şeytan'ın bebeğini doğurması, aslında Hıristiyanlıkta Meryem'in sıra dışı hamileliği ve İsa'yı dünyaya getirmesi inancına yönelik bir ima barındırmaktadır. Bu yönüyle film, Şeytan'ın bir anlamda tanrısal statü isteğine atıfta bulunmaktadır. Bu bakımdan film, son sahnelerinde yer verilen Şeytan'a yöneltilen övgü dolu ifadeler açısından da oldukça dikkat çekicidir. Rosemary'nin bebeğinin başında toplanan Satanistler tarafından şu sözler sarf edilmektedir:

Babasının gözlerini almış, onun babası Şeytan. Cehennemden geldi ve ölümlü kadından çocuğunu yaptı. Şeytanı selamla!.. O inançlıların tapınaklarını yıkmaya geldi. Onlara bedelini ödetecek ve Efendimizin adına tapınaklar kuracak ve işkence edecek. Edrin'i selamla!

Tanrı öldü, Şeytan yaşıyor. Tek bir Cehennem var. Tek bir hükümdar var. O da Şeytan.

Satanizme yönelik göndermeler barındıran bir başka film *The Ninth Gate*'dir. Bu filmde bir Satanist olarak resmedilen Boris Balkan karakteri, "Karanlıklar Prensinin büyü yoluyla vücut bulabileceğine" işaret eden bir kitabın peşindedir. Filmin bir sahnesinde, siyah kukuletalı kıyafetler giyen ve boyunlarında pentagram bulunan kişilerin Şeytan'a çağrı için bir araya geldiği bir ayinde bu kitaptan pasajlar okunmaktadır. Söz konusu kitap etrafında kurgulanan senaryonun sonlarına doğru Boris Balkan, Şeytan'ın gücünü elde etmek için bireysel bir ayin gerçekleştirmekte ancak bu girişimi neticesinde yanarak ölmektedir. Söz konusu sahnenin, Şeytanla iş birliği yapanların sonlarının Şeytan'ın eliyle olacağına yönelik bir mesaj barındırdığı söylenebilir.

End of Days de Şeytan'ı çağırarak satanistler temasını işleyen onlarca filmde biri olarak karşımıza çıkmaktadır. İsmi geçen filmin ilk dakikalarında boynunda baphomet kolyesi olan, şeytani bir tarikat liderinin yılanı dilimleyip kanını Christine isimli yeni doğmuş bebeğin ağzına akıttığı bir tür ritüel gösterilmektedir. Söz konusu sahne, her ne kadar Satanizmle ilişkilendirilebilse de bu ritüelin temellerini

⁷² İpek, *Satanizm ve Türkiye'de Satanistler*, 80.

doğrudan *Church of Satan* ve benzeri Satanist yapılanmalardan aldığı söylenemez.

Satanistlerden bahseden bir başka film, *The Conjuring: The Devil Made Me Do It*'dir. Bu filmde satanistlerden bahsedilirken “tek amaçları kaostur”, “onların özü umutsuzluktur”, “Şeytan’a ve yardımcılarına kan kurban ederek tapıyorlar”, müstehcen ritüelleri var” ve “dine küfrediyorlar” şeklindeki ifadeler kullanılmaktadır. Buradan hareketle bazı filmlerin, Şeytan’ı yücelterek ona tapınanları eleştirmeyi hedeflediği söylenebilir.

Sonuç

Hıristiyan geleneğinde kötülük meselesi ile ilgili ortaya konulan tartışmalar incelendiğinde, Tanrı’nın mutlak gücünü korumak adına iyiliğinin feda edildiği görülebilmektedir. Bununla birlikte kötülükle özdeşleştirilen Şeytan, zamanla Tanrı karşısında belli bir özerklik kazanmayı da başarmıştır. Şeytan’ın elde ettiği bu müstakil ve güçlü kişilik paradigması, Hıristiyanlığın kodlarını kullanan Batı sinemasına da yansımıştır. Neticede Tanrı ile Şeytan arasındaki mücadeleyi konu edinen yüzlerce film çekilmiştir. Bu filmlerin bir kısmı dini imgeleri Hıristiyanlığı eleştirmek ya da alay konusu haline getirmek için kullanmıştır. Buna karşın filmlerin önemli bir kısmı ise dine ait unsurlara Hıristiyan inancını güçlendirmek ya da onun propaganda-sını yapmak amacıyla yer vermiştir. Hıristiyan öğelerin oldukça geniş yer tuttuğu bu filmler, bir anlamda Hıristiyanlığı anlatıcı ve yayıcı bir işlev üstlenmiştir.

Şeytan karakterinin öteden beri film yapımcılarının ilgisini çektiği görülmektedir. Şeytan’ın kim olduğu ve neyi temsil ettiği konusunda sinema alanında ciddi bir çeşitlilik göze çarpmaktadır. Bu çeşitlilik içerisinde Şeytan, çoğu zaman insanların aklını çelmeye ve onları doğru yoldan uzaklaştırmaya çalışan, bu nedenle de sürekli savaşılmaması gereken baş düşman rolüyle korkuları besleyen bir karakter olarak öne çıkmaktadır. Bilindiği üzere Hıristiyanlıktaki Şeytan düşüncesi, bireysel olarak insanların algılarının yanı sıra Batı toplumlarının yaşayışını da şekillendirmiştir. Zira uzun yıllar boyunca, Batı toplumlarında Şeytan ile ilgili köklü bir korku kültürü meydana gelmiştir. Bu durum doğal olarak sinemaya da yansımış, Şeytan’ın her daim insanın peşinde olduğu düşüncesi, korku filmlerinin temel malzemesini oluşturmuştur. Buradan hareketle söz konusu filmlerde Şeytan’ın genellikle ürkütücü yönüyle yansıtıldığı söylenebilir. Ancak burada şunu da ifade etmek gerekir ki söz konusu filmler incelendiğinde, Şeytan’ın mutlak bir korkutuculuğa sahip olmadığı da fark edilmektedir. Zira bazı filmlerde mücadelenin kazananı olarak sunulsa da çoğu zaman mağlup edildiği hatta kolaylıkla yenilgiye uğratıldığı görülebilmektedir. Kaldı ki Hıristiyan anlayışa göre temel mesele, hangi

isimle çağrılırsa çağrılısın Şeytan'ın planlarını bozmaktır.

Hıristiyan geleneğinin farklı dönemlerinde Şeytan ya karanlıklarla çevrili çıplak bir adam ya hayvani özelliklere sahip bir canavar ya da üç dişli yaba taşıyan bir yaratık gibi çeşitli formlarla vücut bulmuştur. Her ne kadar modern dönemde daha ziyade fiziksel formu olmayan soyut bir varlığa dönüşmüş olsa da somut tasvirleri gelecekteki yerini korumaya devam etmektedir. Üstelik bu somut tasvirler filmler için elverişli bir malzeme sağlamış ve Şeytan'a dair görsel temsiller sinema aracılığıyla popüler kültüre dahil edilmiştir. Aslında Şeytan'ın popüler kültürün bir ögesi haline gelmesi, ilk dönemlerde ona yüklenen korkunç niteliklerin zamanla zayıflamasına zemin hazırlamıştır.

Şeytan konulu filmler tarafından sık sık işlenen temalardan biri hiç şüphesiz ki şer güçlerin insanların bedenlerini ele geçirerek onları çirkin eylemler yapmaya zorladığıdır. Bu filmler, bir anlamda yapılan kötülüklerin, insanlara dışarıdan dayatıldığı düşüncesini zihinlere kazımaktadır. Bir diğer ifadeyle kötülükleri bütünüyle Şeytan'a mal eden bir anlayışın yaygınlaşmasına kapı aralamaktadır. Bu tür bir bakış açısının birtakım mahzurlarının bulunduğu söylenebilir. Zira böyle bir düşünce, ahlaki bozulma ve yozlaşmada bireylerin ya da dünyada yaşanan acılarda adaletsiz toplumların, yasaların veya hükümetlerin sorumluluğunun sorgulanmasını engelleyebilir.

KAYNAKÇA

- Atchison, Andrew J. - Heide, Kathleen M. "Charles Manson and the Family: The Application of Sociological Theories to Multiple Murder". *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 55/5 (2011), 771-798.
- Aydın, Mehmet. *İlahi Dinlerde Şeytan İnancı ve Anlayışı*. Konya: Palet Yayınları, 2018.
- Bryık, Mustafa. "Hıristiyan Teolojisinde Deccal ve Yecüc-Mecüc Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11 (2007), 53-79.
- Bias, Danny. *Freedom Form the World of Satanism & Power of Satan*. Morrisville: Lulu Enterprises, 2006.
- Dante. *İlahi Komedya/Cehennem*. çev. Feridun Timur. İstanbul: Altın Kitaplar, 2020.
- Goethe. *Faust*. çev. Genç Osman Yavaş. İstanbul: Karbon Kitaplar, 2020.
- Güç, Ahmet. *Satanizm*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2002.
- Gürkan, Salime Leyla. "Şeytan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 19 Şubat 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/seytan#2-diger-dinlerde>
- Hoffman, E.T.A. *Şeytanın İksirleri*. çev. Zehra Kurttekin. İstanbul: Can Yayınları, 2014.
- Işık, Harun. "Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'an'a göre Şeytan". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2018), 35-74.
- İpek, Yasin. *Satanizm ve Türkiye'de Satanistler*. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2021.
- Karabulut, Burç. "Deliver Us From Evil (2014): Baba, Oğul ve Kutsal Hollywood". *Cinerituel*. 31 Ağustos 2014. Erişim 25 Ocak 2023. <https://www.cinerituel.com/deliver-us-from-evil-baba-ogul-ve-kutsal-hollywood/>
- Küçükbezirci, Yağmur. "Bilinçaltı Mesaj Gönderme Teknikleri ve Bilinçaltı Mesajların Topluma Etkileri". *Turkish Studies* 8/9 (2013), 1879-1894.
- Lazar, Moshe. "Theophilus: Servant of Two Masters". *Modern Language Notes* 87/6 (1972), 31-50.
- Lewis, Matthew Gregory. *Şeytanın Gizli Yüzü "The Monk"*. çev. Kayra Kaan Fazlı. İstanbul: Parola

- Yayımları, 2017.
- Link, Luther. Şeytan: Yüzü Olmayan Maske. çev. Emek Ergün. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2003.
- Maarri, Ebu'l-Alâ el-. Gufran Risalesi. çev. Nevzat H. Yanık - Selami Bakırcı. Ankara: TDK Yayınları, 2017.
- McGinn, Bernard. "Antichrist". Encyclopedia of Religion. ed. Lindsay Jones. 1/394-395. Detroit: Thomson Gale, 2005.
- Messadine, Gerald. Şeytanın Genel Tarihi. çev. Işık Ergüden. İstanbul: Pegasus Yayınları, 2016.
- Mete, Belgin. Korku Filmlerinde Kullanılan Hıristiyanlıkla İlgili Dini Ögeler. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Milton, John. Kayıp Cennet. çev. Enver Günsel. İstanbul: Pegasus Yayıncılık, 2012.
- Neale, J.M. - Forbes, G.H. The Ancient Liturgies of the Gallican Church. Londra, 1855.
- Özay, Zeynep. "Angel Heart Filminin Mitolojik ve İkonografik Göndermeler Üzerinden İncelenmesi". Sineblog. 19 Mayıs 2019. Erişim 26 Ocak 2023. <http://sineblog.org/angel-heart-filminin-mitolojik-ve-ikonografik-gondermeler-uzerinden-incelenmesi/>
- Russell, Jeffrey Burton. İblis: Erken Hıristiyan Geleneği. çev. Ahmet Fethi. Ankara: Panama Yayıncılık, 2018.
- Russell, Jeffrey Burton. Lucifer: Ortaçağ'da Şeytan. çev. Ahmet Fethi. Ankara: Panama Yayıncılık, 2018.
- Russell, Jeffrey Burton. Mephistopheles: Modern Dünyada Şeytan. çev. Elif Çelik. Ankara: Panama Yayıncılık, 2019.
- Russell, Jeffrey Burton. Şeytan: Antikiteden İlkel Hıristiyanlığa Kötülük Algıları. çev. Elif Çelik. Ankara: Panama Yayıncılık, 2017.
- Sharma, Arvind. "Satan". Encyclopedia of Religion. ed. Lindsay Jones. 12/8123-8126. Detroit: Thomson Gale, 2005.
- Wyman, Kelly J. "Satan in Movies". The Continuum Companion to Religion. ed. William L. Blizak. 300-310. New York: Continuum, 2009.
- Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021.
- Young, Francis. A History of Exorcism in Catholic Christianity. Cambridge: Palgrave Macmillan, 2016.
- Kutsal Kitap. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 3. Basım, 2003.
- Filmanalizi. "The Devil's Advocate (1997) - Şeytanın Avukatı Film Analizi". 02 Eylül 2019. Erişim 27 Ocak 2023. https://www.filmanalizi.net/the-devils-advocate-1997-seytanin-avukati-film-analizi/#Kevin_Secimini_Yapiyor
- [sig=AQAAAJ75WacC5oiej3XOzN0G9ygJXrwtfaVliW62SJyHquaEzXD8uHZ1CG1r1WnILN7Q-pU2DcU5sf9Kt80pOO558qsjC5GKhbDtrvq_CHC18czSdt-s7_79BzrruOqtTn4YcwukFrN-cj1G9h7pABFdW-edlnRdflyncIaeTFgdTozb5MW](https://www.filmanalizi.net/the-devils-advocate-1997-seytanin-avukati-film-analizi/#Kevin_Secimini_Yapiyor)
- Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınları, 2005.
- Zagalo, Nelson vd. (ed.). Virtual Worlds and Metaverse Platforms: New Communication and Identity Paradigms. Texas: IGI Global, 2011.
- <https://evolvr.org/> (Erişim 14 Mart 2023).
- <https://www.tripp.com/> (Erişim 14 Mart 2023).
- <https://www.vrchurch.org/> (Erişim 14 Mart 2023).
- <https://adamor.com.tr/> (Erişim 15 Mart 2023).
- <https://faith.facebook.com/> (Erişim 14 Mart 2023).
- https://faith.facebook.com/leader_stories (Erişim 14 Mart 2023).

